

УДК 811.162.1'373.45'46
DOI: 10.31891/2415-7929-2019-19-20

ТОРЧИНСЬКА Н. М.
Хмельницький національний університет

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА В ПЕРІОД НОВОЇ ПОЛЬЩІ

У статті схарактеризовано основні лексикографічні праці новопольської доби, зокрема словники польської мови С. Б. Лінде, Т. Лер-Сплавінського, Віленський і Варшавський словники, етимологічний словник А. Брюкнера, ілюстрований словник М. Аркти, інші діалектологічні та фразеологічні словники, які свідчать про розвиток польської літературної мови та намагання науковців її унормувати й кодифікувати у XIX – першій половині XX ст.

Ключові слова: новопольська доба, періодизація, лексикографія, пам'ятки, словник.

TORCHYNSKA N.
Khmelnitsky National University

LEXICOGRAPHIC SOURCES IN THE PERIOD OF NEW POLAND

The study of the Common Slavic language context allows to determine the place of a certain language in the Slavic language world. Slavic linguistics, in particular Polish, began to develop during the Middle Ages, when the foundations of the Polish literary language were laid. Each new period in the development of Polish linguistics was marked by a number of works that still play an important role in the history of Polish linguistics, which is a component of European science.

The purpose of the article is to characterize dictionaries written in the period of New Poland (from the second half of the 18th century to the present day), and to acquaint with brief bibliographic information about their authors. The main sources are the electronic site «Słowniki dawne i współczesne» and the works of Z. Klemensiewicz. Since there is no Ukrainian-language generalizing work on the history of Polish linguistics in domestic linguistics, there is a need to analyze Polish sources.

The article characterizes the main lexicographical works of the New Polish period, including dictionaries of the Polish language S. B. Linde, T. Lehr-Splawinski, Wilno and Warsaw dictionaries, etymological dictionary of A. Brückner, illustrated dictionary of M. Arct, other dialectological and phraseological dictionaries that testify to the development of Polish literary language and the efforts of scholars to standardize and codify it in the 19th- first half of the 20th century.

During the period of New Poland, the struggle of the intellectual elite against Latinization, Germanization, and Russification are continued, and the place of the Polish language in science and didactics is determined. Polish literary language is developing on a folk national basis, which necessitated its normalization and codification, which can be respond to by diversified dictionaries.

We see the prospect of research in a systematic description of grammatical works created in the days of New Poland.

Keywords: Novopol period, periodization, lexicography, monuments, dictionary.

Актуальність дослідження. Питання історії мовознавства почали цікавити науковців ще в XIX століття після виокремлення порівняльно-історичного методу дослідження. Як відомо, історія будь-якої науки відображає розвиток наук або ж історію світогляду, зокрема картин історичного розвитку вчень, фактів, явищ, методологій, уявлень, процесів, проблем, за взаємодією та впливом яких можна простежити в просторі і часі. Щоб схарактеризувати певну наукову галузь із погляду її розвитку, необхідно брати до уваги не тільки історію думки, а й історію розвитку суспільства в цілому, що не може існувати відокремлено.

Завдяки теоретичному вивченню особливостей мислення кожної епохи можна визначити історичні періоди розвитку тієї чи іншої науки. Протягом другої половини XX – початку XXI ст. постійно зростає інтерес до проблем загальної історії лінгвістики та окремих її галузей, які послуговуються попередніми надбаннями епох, що полягають в аналізі низки внутрішньосистемних і міжсистемних явищ, виявлених у джерелах-стародруках.

Вивчення загальнослов'янського мовного контексту дозволяє визначити місце певної мови в слов'янському мовному світі. Слов'янське мовознавство, зокрема польське, почало розвиватися в період Середньовіччя, коли були закладені основи польської літературної мови. Кожен новий період розвитку польського мовознавства знаменувався низкою праць, які й до сьогодні відіграють вагомий роль в історії лінгвістичної науки Польщі, що є складником європейської науки.

Сучасні технології і можливості дозволяють ознайомитися зі значною кількістю польськомовних джерел (зокрема й першоджерел), що репрезентують історію польської мови та польського мовознавства, проте у вітчизняній лінгвістиці відсутня українськомовна узагальнювальна праця з історії польського мовознавства, що й зумовлює **актуальність** теми статті.

Аналіз останніх джерел. Різномасштабним дослідженням польських стародруків, зокрема лексикографічних пам'яток різних періодів, або ж безпосередньо укладанням словників польської мови займалися М. Банько (Mirosław Bańko), Д. А. Білінська (Joanna A. Bilińska), Г. Вишневецька (Halina Wiśniewska), Р. Гжегорчикова (Renata Grzegorzczkova), В. Дорошевський (Witold Doroszewski), Р. Дунбар (Robin Dunbar), В. Железний (Walter Żelazny), Б. Зелінський (Bogusław Zieliński), Г. Карась (Halina Karaś), З. Клеменевич (Zenon Klemensiewicz), А. Марковський (Andrzej Markowski), Л. Мошинський (Leszek Moszyński), Б. Отвіновська (Barbara Otwinowska), Я. Пузиніна (Jadwiga Puzynina), Л. Пщоловська (Lucylla Pszczołowska) та ін.

Зважаючи на те, що вищезгадані лінгвісти вели наукову діяльність у різні роки XX і XXI ст., це дозволяє розширити коло проблем, які можуть стати об'єктом історіографічного вивчення польського мовознавства, удосконалити вже наявні та збагатити мовознавчу науку новими методами і прийомами.

Постановка проблеми. У лінгвістичній історіографії як окремій мовознавчій дисципліні поступово формується періодизація історії науки, однак проблеми й аспекти дослідження її на кожному конкретному етапі розвитку чітко не визначені [2, с. 4]. Не стала винятком і польська лінгвістика, історія розвитку якої тісно переплетена з історією розвитку польської мови. У попередній статтях ми зосереджували увагу на проблемі періодизації розвитку польського мовознавства, на основних працях, що репрезентують середньопольський період, на діалектах польської мови.

Мета статті – схарактеризувати лексикографічні праці, написані в період Нової Польщі, та ознайомити з короткими бібліографічними відомостями про їхніх авторів. Основними джерелами обрано електронний сайт «Słowniki dawne i współczesne» [11] та праці З. Клеменевича [6].

Вклад основного матеріалу. Як ми вже зазначали раніше, [3], що найбільш усталеною в польській лінгвістиці є періодизація, де виокремлюють *дописемний* (до середини XII ст.), *давньопольський* (із середини XII – початок XVI ст.), *середньопольський* (початок XVI – середина або третя чверть XVIII ст.) і *новопольський* (із II половини XVIII ст. і до наших днів) періоди розвитку мови [6]. Цю ж періодизацію беруть за основу при вивченні польської літератури та історії мовознавства, бо всі ці галузі тісно переплетені через спільний об'єкт вивчення.

Першою і найбільш вагомою із-поміж лінгвістичних праць цього періоду вважають «Słownik języka polskiego» С. Б. Лінде (Samuel Bogumił Linde, 1771–1847), вихідця з бідної німецької родини. У Лейпцигу він вивчив польську мову, щоб мати змогу викладати в тамтешньому університеті, де зблизився з польськими емігрантами, що й підштовхнуло його укласти польсько-німецький і німецько-польський словник. 1794 року С. Б. Лінде став бібліотекарем у Юзефа Оссолінського (польського аристократа, бібліографа та історика) у Відні, здійснював подорожі країною з метою пошуку пам'яток старої польської літератури, а паралельно збирав матеріал для словника. Згодом змінив концепцію словника, зосередивши увагу на його односторонності. 1803 року за пропозицією прусського уряду став керівником німецько-польського ліцею, відкритого 1805 р. Отримавши численну підтримку, особливо допомогу священика А. Чарторийського, 1806 р. почав друкувати словник (1 том – 1807 р., останній, шостий, – 1814 р.), за який губернатор Королівства нагородив його золотою медаллю із написом: «За словник польської мови – Земляки. 1816» («Za Słownik polskiego języka – Ziomkowie. 1816»).

Як свідчать науковці, для людини, яка обіймає різні посади у Варшаві, С. Б. Лінде, на жаль, залишив не найкращу пам'ять. Це був марнославний, слабкий, хиткий чоловік і опортуністичний чиновник. Але як автор *Słownika* в історії польської мови він посів чільне місце [6, с. 653].

«Słownik języka polskiego» С. Б. Лінде є найбільш відомою польською лексикографічною працею, у якій автор для трактування слів часто пропонував глибоку лінгвістичну інформацію з різних галузей. Джерелом дослідження науковець обрав словники Г. Кнапіуша (H. Knapiesz) та М. А. Троца (M. A. Troc), друковані видання й рукописи, художні твори, наукові тексти, хроніки, трактати, шкільні підручники, публіцистичні та політичні тексти, розмовне мовлення [1, с. 267].

Словник написаний польською мовою, але з великою кількістю еквівалентів іншими мовами, зокрема німецькою та слов'янськими, що дозволило підсилити інтерес до видання в науковців з інших країн та вплинути на тенденції укладання словників інших мов, наприклад, словник чеської мови Й. Юнгмана та словник російської мови В. Даля. Це перший одномовний словник польської мови, що містить як польські дефініції, так і цитати з творів польських авторів. Водночас його можна вважати і багатомовним та історичним і етимологічним словником. С. Б. Лінде відгукнувся на прохання членів Товариства приятелів наук розробити нормативний словник, даючи лише приклади зразкової польської мови, але через обмежені знання польської літературної мови він погодився, що деяка інформація буде введена до словника коректорами.

Словник містить 60 тис. словникових статей, укладених алфавітно-гніздовим способом; у ньому близько 2000 власних назв і близько 5000 слів, придуманих автором (з їхньою допомогою С. Б. Лінде намагався заповнити лексичні прогалини в польській мові, які він помітив, порівнюючи польську з іншими слов'янськими мовами). Саме в цьому словнику було започатковано принцип, що основною формою дієслова виступає інфінітив. Кількість слов'янських еквівалентів становить близько 250 тис слів (однак С. Б. Лінде надмірно розчленував слов'янські мови на діалекти). Цитати, яких у словнику близько 200 тисяч, автор брав із майже 850 творів близько 400 авторів [7].

Як уже зазначалося вище, дефініції часто брав зі словників Г. Кнапіуша і М. Троца, міг використати цитату без вказівки на джерело. Цитати часто модифікував, наприклад скорочував так, щоб краще ілюстрували значення (таким чином дещо нівелював філологічний аспект, віддаючи перевагу практичній потребі). Щоправда, існує думка, що змінювати і скорочувати цитати могли і коректори та видавці). Не завжди давав детальну бібліографічну інформацію, іноді цитував пізніші, менш достовірні джерела, замість першодруків, подекуди допускав помилки при порівнянні матеріалів з інших слов'янських мов (можливо, тому, що С. Б. Лінде не знав інших слов'янських мов, крім польської). Проте ці недоліки є незначними, якщо порівняти розміри і вагомість словника [7].

Дослідники словника вважають одним із вагомих недоліків словника те, що матеріалом для нього стали джерела з 1550 до 1800 року, тоді як варто було охопити також пам'ятки до середини XVI ст. По-друге, С. Б. Лінде користувався лише друкованими пам'ятками, літературні рукописи до уваги не брав. По-третє, у багатьох випадках не враховував полісемію, подаючи лише одне значення слова; цитати міг брати не з літературного джерела, а з іншого словника. Друге видання також мало певні недоліки, зокрема помилки в етимології та значеннях окремих слів.

Проте, незважаючи на усі вищезгадані зауваження, «Słownik języka polskiego» С. Б. Лінде – це найбільш знакова праця польської лексикографії, яка стала джерелом і взірцем для всіх наступних праць такого зразка. Це перший і єдиний історичний словник, який із моменту появи не мав собі рівних не лише в слов'янській науці, а й у європейській. З. Клеменевич прирівняв його до «Словника німецької мови» Я. Грімма [6, с. 655].

1861 року з'явився другий словник польської мови – «Słownik wileński» (опублікований у Вільно; використовується абревіатура – SWil), який увійшов до переліку найбільш вагомих словників XIX ст. Словник двотомний, складається із 144 аркушів, написаний групою авторів, із-поміж яких А. Жданович (Aleksander Zdanowicz, 1808–1868), В. Коротинський (Wincenty Korotyński, 1831–1891), В. Томашевич (Walerian Tomaszewicz, 1819–1861), Б. Ф. Трентовський (Bronisław Ferdynand Trentowski, 1808–1869), Я. Філіпович (January Filipowicz, 1815–1869), Ф. Чепелінський (Florian Czepeliński, 1822–1900), М. Б. Шишко (Michał Bohusz Szyszko, 1811–1877) (детальну інформацію про авторів можна знайти на сайті <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/36/slownik-jezyka-polskiego-wilno-1861>).

Його мета – створити підручний словник, який передавав би всю красу польської мови від найдавніших часів аж до періоду укладання словника. Словник мав бути розрахований не тільки на науковців, а й на всіх, хто послуговується мовою [6, с. 656].

Праця написана польською мовою, містить здебільшого польську лексику, проте наявні також і іншомовні слова, біля яких є вказівка на причини запозичення, а окремі польські терміни супроводжують їхні латинські відповідники. Словник нараховує близько 110 тис. словникових статей, розташованих в алфавітному порядку. Поряд автори використали і гніздове упорядкування для демінутивних та пейоративних форм описуваних слів. Недоліком є те, що не винесено окремо слова, що починаються літерами із діакритичними позначками, так званими крескованими (наприклад, літери *Ć* і *Ś* трактувалися як варіанти одного знака) [8].

Основою двотомного словника став словник С. Б. Лінде, який автори намагалися доповнити новими словами з інших словників, наприклад, К. Мронговіуша (Krzysztof Celestyn Mrongowiusz), номенклатурою різних галузей науки, новотворами, провінціалізмами і запозиченнями, якими користувалися різні письменники під час розквіту грамоти після 1800 року [6, с. 656].

Окрім традиційних структурних елементів сучасних словників (титильна сторінка, передмова та список скорочень), праця містить список «неправильних слів» («słów nieforemnych», тобто неправильних дієслів), перелік онімів – слов'янських імен та географічних назв. Уживання багатьох слів ілюструється з допомогою типових виразів або фразеологізмів.

Довжина і тип визначень в окремих словникових статтях із записом залежать від характеру одиниці, що описується. Цитати дозволяють розуміти, що польська мова відрізняється стилістично, хронологічно і регіонально. Різностильові цитати взято із джерел різних хронологічних періодів та територій. Автори послідовно використовують інфінітив як початкову форму дієслів. У словнику використовується крескований *e* [8].

Проте, як зауважує З. Клеменевич, «Słownik wileński» слід оцінювати дещо по-іншому: все-таки він не мав ані наукового характеру, ані наукового призначення, оскільки у цитатах відсутні імена авторів та назви творів, звідки вони були взяті. Багато слів, зафіксованих у словнику, не мають права на існування в мові і могли використовуватися лише у химерній міфології. Водночас, якщо врахувати, що словник видрукований у достатній кількості, тобто завжди міг бути «під руками», тоді як друге видання С. Б. Лінде було малотиражне, то ця робота заслуговує уваги і має визнану репутацію в історії мови [6, с. 656].

Чергова ідея створити новий польський словник з'явилася 1889 року в Яна Карловича (Jan Karłowicz, 1836–1903), члена-кореспондента Академії наук у Кракові, члена Познанського Товариства друзів науки, професора музичної консерваторії у Варшаві, людини з надзвичайно широким колом інтересів та великою ініціативою. Він заснував журнал «Wisła» (1887), у якому друкував низку найважливіших дисертацій у галузі етнографії, етнології та соціології. Також цікавився питаннями мовознавства, зокрема литовською мовою, східними мовами, кашубським діалектом та польською ономастикой. Однак найважливіші праці Я. Карловича стосуються лексикографії: «Słownik gwar polskich» («Словник польських говірок»), «Słownik wyrazów obcego...» («Словник іншомовних слів...»), «Słownik języka polskiego» / «Słownik warszawski» («Словник польської мови», відомий як «Варшавський словник», на якому й зупинимось).

Перші три томи «Słownika języka polskiego» (1900–1927) вийшли під редакцією Я. Карловича (Jan Karłowicz, 1836–1903), А. Криньського (A. A. Kryński, 1844–1932) та В. Недзьведзького (W. Niedźwiedzki, 1849–1930). Ідейним натхненником був Я. Карлович (детальна інформація про авторів – на сайті <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/35/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1900-1927>). Том I був опублікований

1900 року. До 1915 року вийшло шість томів. Війна та повоєнні наслідки затримали публікацію, тому VII том вийшов 1919 р., а останній – лише 1927 р. [8].

«Słownik języka polskiego», або «Słownik warszawski» (позначають аббревіатурою SWar або SW), – це остання і найбільша праця польської лексикографії розглянутого періоду. Словник містить матеріали, зібрані як із середньовічних джерел, так і з літератури періоду Молодої Польщі [6, с. 657].

Словник містить 280 тис. словникових статей, розташованих в алфавітному порядку. Намір редакції полягав у тому, щоб «всебічно та максимально впорядкувати скарбницю польської мови». Про створення словника, який би відповідав тодішнім потребам, заговорили у 1870-х рр. Робота розпочалася 1889 року укладанням вказівок для співавторів, де були передбачені поради щодо необхідності та використання різних лексичних одиниць у середовищі майбутніх користувачів, прилюдні обговорення в пресі з метою постійного удосконалення цього проекту.

Автори вирішили опрацювати і ввести у словник усі мовні ресурси, тому ввели не лише старі слова, але й їхні діалектні відповідники, записавши їх у дужки і тим самим значно розширивши обсяг та можливість праці. Водночас укладачі намагалися залучити матеріали зі словника С. Б. Лінде та Віленського словника, додати вилучені раніше слова й неологізми, виокремлені із друкованих і рукописних джерел. Також доповнили лексичний матеріал, використовуючи спеціалізовані словники, авторські та власні словники, етнографічні джерела [9]. Проте, як будь-яка друкована праця, словник мав певні недоліки: важко було тлумачити окремі цитати через відсутність інформації про певні події і явища; не всі дефініції відповідали значенню слів; траплялися неправильні етимологічні трактування; у словникових статтях часто траплялися просторічні варшавські висловлювання [6, с. 658].

Словник має як науковий, так і дидактичний характер, містив величезний пласт лексики, коментарі та нормативні класифікатори, які допомагають користувачам зорієнтуватися у використанні польської мови (це було важливим елементом у часи русифікації та онімечення Польщі). Перевагою стала наявність значного ілюстративного матеріалу, що притаманно для наукового словника, проте добір цитат був обмежений лише автором або твором. Через недостатність ресурсів для створення академічного словника редактори вирішили обмежити середній обсяг праці [9]. Варшавський словник як один із найбільших за обсягом і наповненістю польських словників дотепер використовується дослідниками лексики.

Рідкісною і вагомою лексикографічною працею є етимологічний словник А. Брюкнера – «Słownik etymologiczny języka polskiego», який вийшов 1927 р. Протягом усього життя автор досліджував походження польських і слов'янських висловів, бо етимологія цікавила його як основа для всіх досліджень культури [6, с. 659].

А. Брюкнер (Aleksander Brückner, 1856–1939) народився в Бережанах. Його життєвий і професійний шлях пов'язаний із такими містами, як Тернопіль, Львів, Відень, Берлін. Надзвичайні інтелектуальні здібності А. Брюкнера були виявлені вже під час навчання у Львові. Докторську дисертацію написав у 20 років. Наукова діяльність сприяла його знайомству з В. Ягичем, Ф. Міклошичем, зокрема останньому він і присвятив свій словник, написавши після назви у дужках «Pamięci największego slawisty Franciszka Miklosicha» [5]. А. Брюкнера вважають видатною особистістю та великим науковцем. Одне з його досягнень – це повернення із бібліотеки Петербурга «Свентокшицьких проповідей» та низки інших середньовічних пам'яток.

Словник А. Брюкнера – це перший повноцінний польський етимологічний словник та один із перших у європейському слов'язознавстві. Автор задумав його для широкої аудиторії, зауваживши у вступі: «Я вважаю цю книгу своєрідним мовним довідником; нехай його використовують не лише польські філологи, але й історики та письменники» [5]. Однак надмірна стислість висловлювання, неповна інформація про джерела означали, що всупереч сподіванням автора словник подекуди було важко сприймати.

Словник містить етимологічні пояснення приблизно 26 000 лексичних одиниць, згрупованих у понад 5800 статей. Предметом аналізу є переважно загальні назви, але знаходимо інформацію про майже 1000 власних назв, і лише деякі з них (близько 150) подано у вигляді незалежних статей (це, наприклад, імена *Andrzej, Benedykt, Bezprzem, Błażej, Bogusław, Czestoch*, прізвиська: *Bentkowski, Czacki, Kotarbiński*, етноніми: *Czech, Kaszuba, Litwin, Lemki, Niemiec*, історичні назви: *Saraceni, Sarmata, Teutoni, Wenedzi*; назви міст: *Berno, Bochnia, Rzym, Warszawa, Wiedeń*, ріп: *Alpy, Giewont, Tatry*, річок: *Dniepr, Dniestr, Don, Ren, Wisła*, назви країн і територій: *Dania, Rosja, Turcja, Mazowsze, Śląsk*).

Апелятивний лексичний ресурс етимологічного словника переважно становлять архаїзми та застарілі слова (або такі, що за звучанням подібні до них), наприклад, *dca* 'córa', *lazy* 'żarty, miny', *lepak* 'zas', *loktusza* 'płachta', *lokać* 'pić, żłopać', *man* 'lennik', *mustasia* 'grzywka u czola pań' [5].

До словника також увійшли маловживані слова, жартівлива лексика, тоді як діалектизми використовував неактивно. Автор був надто вимогливим до себе і, відповідно, до власних наукових доробків, тому після виходу словника було видано Додатки, що містили вказівки на певні помилки, огріхи, недоліки, які А. Брюкнер знайшов у своєму словнику після його виходу в світ [5].

Незважаючи на низку переваг словника, науковці все-таки вказують на певні недоліки: відсутність певної методики при характеристиці й аналізі мовних одиниць, виокремлених із першоджерел, про які відомості відсутні; часто автор пропонує власне трактування без будь-яких вказівок на першоджерело; окрема інформація, на думку критиків, дещо перешкоджає сприйманню змісту словника непідготовленим

читачем [6, с. 659–660]. Проте ці недоліки ніяким чином не можуть применшити вагомість і значущість етимологічного словника для всієї славістики.

Поряд із вищезгаданими загальновідомими лексикографічними працями варто згадати про інші словники, які також мали важливе практичне значення і сьогодні є джерелом для досліджень.

Ще 1916 року, коли Варшавський словник дійшов до букви S, вийшов «Słownik ilustrowany języka polskiego» («Ілюстрований словник польської мови») М. Аркти (Michał Arcta, 1840–1916), енциклопедиста, польського книговидавця, у друкарнях якого надруковано «Słownik wyrazów obcych» (1882), «Słownik staropolski» (1914), «Nowoczesnej encyklopedii ilustrowanej» (1937), ілюстрована книга, що містила 2500 малюнків та інформацію з анатомії, астрономії, архітектури, ботаніки, фізіології, хімії, фізики, електротехніки, геології, географії, математики, медицини, мінералогії, космографії, технології, мистецтва і багатьох інших наук (1899), які цікавили прогресивну частину польського населення у XIX – на початку XX ст. Видання М. Аркти свідчать про те, що автор віддавав перевагу наочності і вважав, що так легше уявити предмети вивчення та зрозуміти особливості побудови, походження й змісту явищ.

«Słownik ilustrowany języka polskiego» (1916) М. Аркта створив для широкого кола інтелігенції, щоб забезпечити їх зручним, відносно дешевим словником, який би найбільш точно зображав тодішню сучасну літературну та живу загальнонародну мову. Автор у словнику не використовував діалекти і жаргони, архаїзми та застарілі або рідко вживані слова й запозичення. Натомість із метою сприяти збереженню та поширенню автохтонних висловів неабияку увагу приділив фразеології. Словник містив близько 70 тис. слів і словосполучень, до кожного з яких за допомогою описових словосполук або синонімів подано значення з різними відтінками. Нововведенням, яке відрізняло цей словник від інших, були 4300 ілюстрацій до окремих слів [4; 6, с. 658].

У передмові автор зауважував, що не має на меті конкурувати з усіма вищезгаданими словниками, які відображають багатство польської мови через використання даних із різноманітних пам'яток польської мови, літературних творів, живого народного мовлення тощо. Тому його словник укладено за дещо іншими принципами:

1) намагання якомога точніше проілюструвати сучасну літературну мову в цілому, зокрема мову польської інтелігенції. Тому у словнику відсутні діалектні та жаргонні слова, архаїзми, слова, фрази, повністю забуті в мовленні; тут запропоновано лише деякі слова, які найчастіше використовували колишні письменники і які не втрачені в пам'яті наших сучасників;

2) оскільки на меті було створити популярний, доступний та швидкий довідник, то автор залишив похідні слова, зміст яких можна зрозуміти самостійно (наприклад, віддієслівні іменники, відприкметникові прислівники, зменшувальні й згрублі прикметники тощо);

3) введено значний пласт фразеологізмів, щоб запобігти втраті усталених одиниць, які відображають дух батьківщини, збагачують мову, передають колорит. Поряд із фразеологізмами вміщено багато прислів'їв і приказок;

4) із-поміж іншомовних слів залишили лише ті, якими постійно послуговуються носії;

5) мало уваги приділяється граматиці й орфографії, за основу взято «Варшавський словник», який повністю відповідає вимогам;

6) найважливіше нововведення – ілюстрації, бо малюнок може замінити найбільш сумлінні, найточніші тлумачення та визначення, а завдяки своїй яскравості – це серйозна допомога у засвоєнні змісту дефініції. Малюнки стосуються найрізноманітніших галузей людських знань: астрономії, фізики, техніки, анатомії, фізіології, ботаніки, зоології, геометрії, кристалографії, палеонтології, архітектури, військової справи, плавання, геології, фізичної географії, сільського господарства, садівництва, медицини, міфології тощо, за винятком історії, яка не підпадає під сферу лексики.

Крім того, автор перерахував усі праці, які він використовував при укладанні свого словника [4].

1938 р. у Варшаві почав виходити «Nowy słownik języka polskiego» (1938) під редакцією Т. Лера-Сплавінського (Tadeusz Lehr-Spławiński, 1891–1965), академіка Польської АН, мовознавця і славіста, професора Познанського (1919–1921), Львівського (1922–1929) і Краківського (1929–1962) університетів, директора Інституту мовознавства в Кракові (1945–1962), автора праць із загальних питань славістики та слов'янської акцентології, із польської, чеської, української, російської та інших мов.

У словнику було представлено літературну та загальнонародну лексику, включно з новими словами. Словникові статті містили слово, його етимологію або джерело запозичення, значення, синоніми, граматичні відомості та відповідники в інших слов'янських мовах. Автор не використовував ніяких цитат, а лише давав посилання на попередні словники. Надруковані були лише слова до літери N, оскільки видавництву перешкодила Друга світова війна [6, с. 658; 12].

Із нагоди 500-річчям Ягеллонського університету 1900 року вийшов перший том «Słownika gwar polskich» (1900–1911) Яна Карловича, який працював над словником протягом тридцяти років. Після смерті Я. Карловича його справу (на основі напрацювань автора) продовжили колеги: І. Лопацинський (Hieronim Łopaciński, 1860–1906), В. Тачановський (Wacław Taczanowski, 1868–1904) та Ян Лось (Jan Łoś, 1860–1928), які видали 6 томів словника.

На початку XX ст. це була перша і єдина праця з діалектології, вагомість і необхідність якої важко переоцінити. Проте, традиційно, вона мала певні недоліки, зокрема надано перевагу східним говіркам, тоді

як великопольські репрезентовані мало; багато лексем і словосполучень відображають інтелігентську лексику; несистематизовано вказано граматичні відмінності, не було уніфікованого орфографічного й фонетичного записів; багато відомостей, зібраних із перших вуст, не мають вказівки на місце фіксації та реципієнта, що не давало можливості з'ясувати, на якій території поширені ті чи інші варіанти слів; автор не зазначав джерел, якими користувався тощо. Тому окремі науковців називали працю Я. Карловича швидше не словником, а переліком (списком) висловів, а автора дилетантом у цій справі [6, с. 659, 9]. На нашу думку, праця заслуговує уваги саме через те, що вона була першою і може бути джерелом інформації, крім того, в оцифрованому варіанті вона є в інтернет-мережі.

Дослідник історії польської мови і мовознавства З. Клеменевич також звернув увагу філологів і на інші лексикографічні доробки новопольського періоду. Зокрема, 1898 року було видано «Słownik frazeologiczny» Г. Галеґо (H. Gallego) і А. Красновольського (A. Krasnowolski). Праця планувалася як своєрідний практичний словник, який допоміг би знайти необхідний відповідник до загальноновживаних слів. У словнику поряд із фраземами подано звороти з переносним значенням та синонімічні одиниці. Частина матеріалу автори взяли з ілюстрованого словника М. Аркти. Додано також роздуми щодо відсутності потреби в запозиченій лексиці та описано важливі граматичні й стилістичні нюанси слововживання [6, с. 660]

1926 року вийшов «Dobór wyrazów» Р. Завілінського (Roman Zawiliński, 1855–1932). Це практичний словник синонімів і багатозначних висловів, призначений для того, щоб мовець за потреби міг обрати найбільш вдале слово. У словнику вміщено до 20 тис. лексичних одиниць, але немає жодних пояснень та прикладів вживання. Це своєрідний посібник із культури мовлення [6, с. 660].

Також практична потреба зумовила вихід у світ ще однієї лексикографічної праці – «Słownik staropolski», яку уклали А. Красновольський і В. Недзведзький (1914). Він містить 26000 слів і словосполучень вибраних зі *Словника Лінде*, *Варшавського* і *Віленського словників* та інших з джерел. У праці відсутні приклади. Проте вона могла допомогти науковцям, які займалися вивченням давніх пам'яток [6, с. 660].

Варто згадати і про словники запозичень: у Кракові у 1894–1905 рр. вийшов «Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia w języku polskim» Я. Карловича, 1928 року – «Słownik wyrazów obcych» М. Аркти. Перед початком Другої світової війни видано «Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych» під редакцією С. Лама (S. Lam), що містив 60000 словникових статей із вказівками про походження слів, їхню вимову, прислів'я, цитати, скорочення і трактування термінів [6, с. 661]. Така лексикографічна активність свідчить про інтерес не тільки мовознавців, а й інших верств населення до питань формування як власне польської розмовної, так і польської наукової мови, що відіграє важливу роль для культурного розвитку суспільства, зокрема Польщі.

Висновки. У період Нової Польщі продовжується боротьба інтелектуальної еліти проти латинізації, онімення, русифікації, визначається місце польської мови в науці й дидактиці. Польська літературна мова розвивається на народній національній основі, що й зумовило потребу її нормалізації й кодифікації, що й намагалися зробити різногалузеві словники, проаналізовані вище. Таким чином, підтверджуємо усталену думку, що словник є результатом пізнавальної діяльності людства, показником культури народу, носієм його досвіду. Це своєрідні інформаційні джерела, робота над створенням яких вимагає глибоких знань і великих зусиль. Тому всі лексикографічні, орфографічні, граматичні праці, написані до початку комп'ютерної ери, заслуговують на особливе схвалення, оскільки це кропітка, відповідальна і тривала праця. Сучасна лексикографія є цілою індустрією, яка, задовольняючи потребу в найрізноманітніших видах інформації про слово, активно використовує можливості сучасної комп'ютерної техніки. І цим варто скористатися, щоб можна було якнайкраще ознайомитися зі здобутками і напрацюваннями науковців минулих століть.

Перспективи використання результатів дослідження. Активізація історіографії лінгвістики таки сприяє актуалізації відповідних дисциплін, зокрема й історії польського мовознавства. Перспективу дослідження вбачаємо в системному описі граматичних праць, створених у добу Нової Польщі.

Література

1. Губич В. В. Кодифікація польської морфологічної термінології у «Граматичі польської мови» О. Копчинського і «Словнику польської мови» С. Б. Лінде. *Слов'янський збірник*. 2015. № 19. С. 264–277.
2. Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 221 с.
3. Торчинська Н. М. Історія польського мовознавства крізь призму періодизацій. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць*. Хмельницький : ФОП Бідюк С. І., 2019. Випуск шостий. С. 119–127.
4. Arcta M. Słownik ilustrowany języka polskiego. Warszawa, 1916. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_Słownik_ilustrowany_języka_polskiego/Przedmowa
5. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1926, 1927, 1993., 805 s.,
6. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Warszawa, 2002. 828 s.
7. Słownik języka polskiego przez Linde S. B. Warszawa, 1807–1814. T. 1–6. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/37/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1807-1814>
8. Słownik języka polskiego. Red. Aleksander Zdanowicz i in. Wilno, 1861. T. 1–2. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/36/slownik-jezyka-polskiego-wilno-1861>
9. Słownik języka polskiego. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Słownik_języka_polskiego
10. Słownik16 języka polskiego. Słownik warszawski Red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa, 1900–1927. T. I–VIII. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/35/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1900-1927>
11. Słowniki dawne i współczesne. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki.html>
12. Tadeusz Lehr-Splawiński URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Lehr-Splawiński

References

1. Ghubych V. V. Kodyfikacja poljskojki morfologichnoji terminologhiji u «Ghramatyci poljskojki movy» O. Kopchynsjkogho i «Slovnyku poljskojki movy» S. B. Linde. *Slov'janskyj zbirnyk*. 2015. № 19. S. 264–277.
2. Nimchuk V. *Movoznavstvo na Ukrajinі v XIV – XVII st.* Kyjiv : Naukova dumka, 1985. 221 s.
3. Torchynsjka N. M. Istorija poljskogho movoznavstva krizj pryizmu periodyzacij. *Slavistychni studiji: lindhvistyka, literaturoznavstvo, dydaktyka : zbirnyk naukovykh pracj.* Khmeljnycjkyj : FOP Bidjuk Je. I., 2019. Vypusk shostyj.C. 119–127.
4. Arcta M. *Słownik ilustrowany języka polskiego.* Warszawa, 1916. URL: https://pl.wikisource.org/wiki/M._Arcta_/Słownik_ilustrowany_języka_polskiego/Przedmowa
5. Brückner A. *Słownik etymologiczny języka polskiego.* Warszawa, 1926, 1927, 1993., 805 s.,
6. Klemensiewicz Z. *Historia języka polskiego.* Warszawa, 2002. 828 s.
7. *Słownik języka polskiego przez Linde S. B.* Warszawa, 1807–1814. T. 1–6. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/37/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1807-1814>
8. *Słownik języka polskiego.* Red. Aleksander Zdanowicz i in. Wilno, 1861. T. 1–2. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/36/slownik-jezyka-polskiego-wilno-1861>
9. *Słownik języka polskiego.* URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Słownik_języka_polskiego
10. *Słownik16 języka polskiego. Słownik warszawski* Red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa, 1900–1927. T. I–VIII. URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/35/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1900-1927> немає дати звернення
11. *Słowniki dawne i współczesne.* URL: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki.html>
12. Tadeusz Lehr-Spławiński URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Lehr-Spławiński

Надійшла / Paper received: 19.09.2020

Надрукована / Paper Printed : 03.11.2020